

הסמינר השנתי של פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה לשנת תשע"ו

14-15.9.2017, כ"ג – כ"ד באלול, תשע"ז

גבעת חביבה, יד יערי

חוברת תקצירים

יום חמישי, 14.9.17:

שעה	נושא
09:00 - 09:30	התכנסות
09:30 - 11:30	מושב ראשון: הקואופרציה בישראל – מבט לעבר, פנים לעתיד. יו"ר: אביגיל פז ישעיהו
	<ul style="list-style-type: none"> • ארנה שמר - הגל השני של הקואופרטיבים בישראל - האם בשורה חלופית או חולפת? • טלי מרגלית - אתגר האסדרה המשפטית של אגודות שיתופיות בישראל • ראסם ח'מאיסי - הקואופרציה בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל • גדעון קרסל - מפולת ברה"מ והשפעתה על נסיגת הארגונים הקואופרטיבים בעולם ובישראל
11:30 - 11:45	הפסקה
11:45 - 13:15	מושב שני: מנהיגות בתנועת העבודה יו"ר: איציק גרינברג
	<ul style="list-style-type: none"> • דורון טימור - ארגון הסטודנטים של מפלגת העבודה בשנות ה-60 וה-70. • אורן קלמן - אנשי קיבוץ בהנהגה בעירות הפיתוח בעשורים הראשונים למדינה
13:15 - 14:15	ארוחת צהריים
14:15 - 14:30	ברכות: ראשי מכוני המחקר
14:30 - 16:30	מושב שלישי: אתוס ההתיישבות לאחר 1967, במלאת 50 שנים למלחמת ששת הימים יו"ר: יוסי כץ
	<ul style="list-style-type: none"> • אלון פאוקר - אתוס ההתיישבות והשפעתו על יחסה של תנועת העבודה להתיישבות בשטחים שנכבשו ב-1967 • אודי מנור - 'כלים שלובים' – התיישבות, בטחון ומדינאות בתפיסתו של יגאל אלון • אורי הייטנר - ההתיישבות בגולן לאחר מלחמת ששת הימים כמנוף להתחדשות תנועת העבודה והתנועה הקיבוצית • נחום ברוכי - הקיבוץ הדתי וההתיישבות ב"שטחים"
16:30 - 17:00	הפסקה
17:00 - 18:00	מושב רביעי: תרבות קיבוצית יו"ר: שלמה גץ
	<ul style="list-style-type: none"> • יונת רוטמן - המדור למחול של ברית התנועה הקיבוצית • לאה סימון - אקורד פתיחה - תחילתו של מחקר על מלחינים בסגנון אמנותי בקיבוצים
18:00 - 19:00	הפסקה והתארגנות בחדרים
19:00 - 19:30	שיח לוחמים ושיח עין שמר: כמסמכים מעצבי זהות קיבוצית - 50 שנה למלחמת ששת הימים (המפגש יתקיים בקיבוץ עין שמר ב - "חממה" בשיתוף חברי הקיבוץ)

יום שישי, 15.9.17:

שעה	נושא
09:00 - 10:30	מושב חמישי: 90 שנה לקבוץ המאוחד ולקבוץ הארצי יו"ר: יוסף גורני
	<ul style="list-style-type: none"> • אביבה חלמיש - הקמת הקיבוץ הארצי 1927: מהלך של מיסוד ארגוני • יעקב צור - 'הקבוץ המאוחד' מהגמוניה לאופוזיציה
10:30 - 10:45	הפסקה
10:45 - 12:15	מושב שישי: 40 שנה למהפך הפוליטי יו"ר: אלי צור
	<ul style="list-style-type: none"> • דני גוטווין - מדיניות אי-השוויון הכלכלי-חברתי של תנועת העבודה בשנים 1948-1968 כגורם ל'מהפך הארוך' בשנים 1973-1977 • אבי בראלי - ממיתון 1966 למהפך 1977 – קו פרשת המים בדה-פרולטריוזציה של תנועת העבודה הישראלית • מנחם טופל - המהפך פוגש כיסאות שמורים בממשל
12:15 - 12:30	דברי סיום - אלון גן יו"ר הפורום

דברי פתיחה:

פורום חוקרי הקיבוץ ותנועת העבודה פועל כבר שבע שנים. פורום זה פועל לאור המטרות הבאות:

1. ליצור במת מחקר קבועה בתדירות של חמישה מפגשים בשנה ומפגש שנתי בין יומיים, שבה יציגו חוקרים את מחקריהם החדשים, תוך דיון ומתן משוב מחוקרים ותיקים ועמיתים.
2. לטפח עתודה של חוקרים צעירים בתחומי המחקר של תנועת העבודה והקיבוץ.
3. ליצור מערך תקשורת "חי ופעיל" המהווה מקור מידע, קשר, התייעצות, בין החוקרים לבין עצמם ובינם למוסדות המחקר.
4. ליצור זיקה וקשר בין החוקרים ובין מוסדות המחקר.
5. ליצור ולפתח מיזמים מחקריים משותפים בין המוסדות והחוקרים.

במהלך שבע השנים האחרונות קיימנו 34 מפגשי חוקרים ביום שישי, ארבעה כנסים שנתיים בגבעת חביבה (2011, 2013, 2014, 2016) לא קיימנו סמינרים ב-2012 וב-2015, מכיוון שבשנים אלה התקיים כנס חקר הקיבוץ והקומונות (2012 ביד טבנקין, 2015 בגבעת חביבה). חשוב לציין שבשני הכנסים הללו, מרצים רבים היו מבין חברי הפורום.

במהלך השנה האחרונה קיימנו חמישה מפגשים:

מס	תאריך	שם ההרצאה	מרצה	מגיב	יו"ר	מיקום
1	2.12.16	פאנל: השמאל בעולם, תנועת העבודה והקיבוץ תמונת מצב	פרופ' דני גוטווין פרופ' מיכל פלגי ד"ר אבי בראלי		ד"ר אלון גן	יד טבנקין
2	5.2.17	הנבואה במשנת סירקין	ד"ר אילון שמיר	פרופ' יהודע עמיר	פרופ' אביבה חלמיש	יד טבנקין
3	31.3.17	הקיבוץ בראי הקולנוע	עפר פרג	פרופ' ג'אד נאמן	ד"ר שלמה גץ	עין שמר
4	5.5.17	יומנים קבוצתיים של חברות נוער בקיבוצי "השומר הצעיר" כמשקפי חיים, חברה וזהות	עינת נחמיאס	ד"ר אביבה אופז	פרופ' אלי צור	יד טבנקין
5	30.6.17	שיח בינתחומי: הקיבוץ והסביבה מי בא למי?	ד"ר אהרן כהן - עיירות הפיתוח, שדרות כמשל ד"ר זאב גרינברג - מרחבים וצמתי מפגש בין עיר לכפר - המקרה של קריית שמונה והקיבוצים הסמוכים ד"ר תמה חלפין - עובדות מבחוץ- מפגשים בין-תרבותיים במערכת החינוך הקיבוצית		ד"ר אבי בראלי	יד טבנקין

כמו בכל שנה, נסיים שנה זו בכנס השנתי שלנו בגבעת חביבה בתאריכים 14-15.9.2017.

בנוסף למפגשים אלה, יזמנו מושבים מטעם הפורום וחברי הפורום השתתפו בכנסים אחרים כגון: כנס מחקרי הגליל, כנס האגודה הישראלית לחקר החינוך, כנס AIS, ועוד.

כעת אנו בפתחו של הכנס החמישי, **וכבר מזמינים את כולכם לשלוח לנו הצעות להצגת מחקר בהתהוות לשנת תשע"ח.**

להלן התאריכים למפגשי ימי השישי בשנת תשע"ח: (1) - 24.11.17, (2) - 26.1.18, (3) - 16.3.18, (4) - 11.5.18, (5) - 15.6.18. אנו שמחים להגיש לכם את תכנית ותקצירי הכנס ומאחלים לכולנו כנס מוצלח.

בברכה

חברי הועדה האקדמית: ד"ר אלון גן (יו"ר), ד"ר אבי בראלי, פרופ' דני גוטווין, ד"ר שלמה גץ, פרופ' יצחק גרינברג, פרופ' אביבה חלמיש, ד"ר מנחם טופל, ד"ר אביגיל פז-ישעיהו, פרופ' מיכל פלגי, פרופ' אלי צור, נטע שפירא.

מנהלי מכוני המחקר: דודו אמיתי (יד יערי) יונה פריטל (יד טבנקין) פרופ' מיכל פלגי (המכון לחקר הקיבוץ)

תוכן עניינים:

- 4 מושב ראשון: הקואופרציה בישראל – מבט לעבר, פנים לעתיד. 4
- יו"ר אביגיל פז ישעיהו
- 4. ארנה שמר: לאן מתגלגל הגלגל השני של הקואופרטיבים בישראל: בשורה חלופית או חולפת? 4.....
 - 4. אביטל מרגלית: אתגר האסדרה המשפטית של אגודות שיתופיות בישראל. 4
 - 4. ראסם ח'מאיסי: הקואופרציה בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל. 4
 - 5. גדעון קרסל: מפולת ברה"מ והשפעתה על נסיגת הארגונים הקואופרטיבים בעולם ובישראל. 5
- 5 מושב שני: מנהיגות בתנועת העבודה. 5
- יו"ר איציק גרינברג
- 5. דורון טימור: ארגון הסטודנטים של מפלגת העבודה בשנות ה-60 וה-70. 5
 - 5. אורן קלמן: אנשי קיבוץ בהנהגה בעיירות הפיתוח בעשורים הראשונים למדינה. 5
- 6 מושב שלישי: אתוס ההתיישבות לאחר 1967, במלאת 50 שנים למלחמת ששת הימים. 6
- יו"ר יוסי כץ
- 6. אלון פאוקר: אתוס ההתיישבות והשפעתו על יחסה של תנועת העבודה להתיישבות בשטחים שנכבשו ב-1967. 6
 - 6. אודי מנור: 'כלים שלובים' – התיישבות, בטחון ומדינאות בתפיסתו של יגאל אלון. 6
 - 6. אורי הייטנר: ההתיישבות בגולן לאחר מלחמת ששת הימים כמנוף להתחדשות תנועת העבודה והתנועה הקיבוצית. 6
 - 7. נחום ברוכי: הקיבוץ הדתי וההתיישבות ב"שטחים". 7
- 7 מושב רביעי: תרבות קיבוצית. 7
- יו"ר שלמה גץ
- 7. יונת רוטמן: המדור למחול של ברית התנועה הקיבוצית. 7
 - 8. לאה סימון: אקורד פתיחה - תחילתו של מחקר על מלחינים בסגנון אמנותי בקיבוצים. 8
- ערב עיון: שיח לוחמים ושיח עין שמר כמעצבי זהות קיבוצית:
- 8 שנה למלחמת ששת הימים. 8
- 9 מושב חמישי: 90 שנה לקבוץ המאוחד ולקבוץ הארצי. 9
- יו"ר יוסף גורני
- 9. אביבה חלמיש: הקמת הקיבוץ הארצי 1927: מהלך של מיסוד ארגוני. 9
 - 9. יעקב צור: הקבוץ המאוחד מהגמוניה לאופוזיציה. 9
- 10 מושב שישי: 40 שנה למהפך הפוליטי. 10
- יו"ר אלי צור
- 10. דני גוטוויין: מדיניות אי-השוויון הכלכלי-חברתי של תנועת העבודה בשנים 1948-1968 כגורם לימהפך הארוך בשנים 1973-1977. 10
 - 10. אבי בראלי: ממיתון 1966 למהפך 1977 – קו פרשת המים בדה-פרולטריוזציה של תנועת העבודה הישראלית. 10
 - 10. מנחם טופל: המהפך פוגש כיסאות שמורים בממשל. 10

ארנה שמר: לאן מתגלגל הגל השני של הקואופרטיבים בישראל - האם בשורה חלופית או חולפת?

בשונה מהגל הראשון של הקואופרטיבים שצמח מתוך ההגמוניה ונתמך על ידה, קואופרטיבים בישראל מהגל השני נושאים אופי מחאתי וביקורתי ומבקשים להנהיג חלופה חברתית-כלכלית-סביבתית. הנהגתם, שמגיעה ברובה ממעמד צעיר ומבוסס, מעידה על הדיסוננס המתהווה בקרב קבוצות שחוות ירידה בביטחון הכלכלי, פירוק חברתי וחיפוש שייכות.

מרבית הקואופרטיבים מהגל השני בישראל עדין צעירים וקטנים ועל כן התופעה המיוחדת של צמיחתם עוד חסרה את הפרספקטיבה המתבקשת במבחן הזמן. עם זאת, גלגולי ההקמה וההתייצבות שלהם מלמדים כי במציאות הישראלית של ימינו הם נאבקים כדי לשרוד – הן בגיוס ובתחזוקה של חברים פעילים, והן כעסקים כלכליים שיתופיים בשוק עם כללי משחק אחרים ומדיניות שאינה מקדמת את דרכם.

בהרצאה יסקרו מספר מאפיינים של הקואופרטיבים כגון היותם מקום שלישי לחברות וחברתיות, האתגרים הדמוקרטיים, אסטרטגיית מחאתם בדרכי שלום והיעדרן של אוכלוסיות מוחלשות. חיבורם יחדיו מחדד את השאלה האם גל זה של קואופרטיבים הינו בשורה חלופית או חולפת.

אביטל מרגלית: אתגר האסדרה המשפטית של אגודות שיתופיות בישראל

בהיותה תופעה חברתית מורכבת, הן מבחינה רעיונית והן מבחינת מגוון מופעה, מהווה האגודה השיתופית כגוף מאוגד אתגר לאסדרה משפטית. מעבר לעצם מתן האפשרות להתאגד, עיקר מטרת האסדרה המשפטית היא קביעת כללים שיבטיחו הוגנות במערך היחסים שבין חברי האגודה וביניהם לבין החברה הסובבת. מפגש זה בין האגודה לבין המשפט מעלה כמה שאלות עקרוניות: עד כמה קיים מתאם בין המטען הערכי של עולם הקואופרציה לבין עולם המשפט, כיצד מתמודד המשפט עם החיבור בין ההיבט הכלכלי לבין ההיבט החברתי בפעולת האגודה השיתופית ומהו היקף האוטונומיה אשר מעניק המשפט לאגודה בניהול ענייניה הפנימיים. במסגרת ההרצאה יוסברו שאלות אלו ויוצג בקצרה המצב המשפטי הנוהג בישראל, תוך הדגמות ממקרה המבחן של יחס המשפט לשינויים שחלו בקיבוצים והמעבר מקיבוץ מסורתי לקיבוץ מתחדש.

ראסם ח'מאיסי: הקואופרציה בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל

מטרת הרצאה זאת הינה לסקור, להציג, לאפיין ולנתח את הקואופרציה בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל. אוכלוסייה זו הפכה להיות מיעוט כפרי מסורתי, הגר בעיקר בפריפריה הגיאוגרפית ובשוליים הכלכליים של ישראל. מיעוט זה פעל לספק את צרכיו, בכלל זה שירותים בסיסיים כגון מים, ביוב, פיתוח כלכלי ושירותים חברתיים וקהילתיים בהסכמת המדינה ולפעמים ללא התערבותה. סקירה ראשונית זו מראה כי הקואופרציה בקרב האוכלוסייה הערבית עברה תמורות בהקשרים התרבותיים והקהילתיים הייחודיים שלה, במיוחד לפני ואחרי התעצמות תהליך המוניציפליזציה הכולל כינון של רשויות מקומיות. המאמר ינסה למסגר את התפיסה של הקואופרציה בתרבות הערבית מוסלמית בכלל ובמעמד ומצב האוכלוסייה הערבית בישראל בפרט מול התפיסה המערבית. לאחר הדיון התיאורטי בתפיסת הקואופרציה בחברה מסורתית פטריארכלית; נציג את התפתחות הקואופרציה לפני הקמת המדינה, בשנים הראשונות להקמת המדינה לפני כינון של רשויות מקומיות, ולאחר הקמתן ביישובים הערבים. ננסה למפות את סוגי הקואופרציות לפי תחומים ונעמוד על השונות בין הקואופרציות השונות לפי תחומים, אזורים, עוצמות, יחסים עם רשויות מקומיות ועם מוסדות המדינה וכד'. לאחר מכן נציג חלק מהחסמים שעמדו בפני התפתחות הקואופרציה בקרב החברה הערבית, ונחתום בזיהוי המגמות של הקואופרציה על רקע התמורות המתחוללות בקרב האוכלוסייה הערבית והמושפעות ממשנתנים פנימיים וחיצונים; מקומיים, ארציים וגלובאליים.

גדעון קרסל: מפולת ברית המועצות ההיסטורית והשפעתה על נסיגת הארגונים הקואופרטיבים בעולם ובישראל.
בשנות ה-80 של המאה שעברה קרסה הכלכלה הסובייטית. ברה"מ ואחריה סין העממית הפנו מקום ליוזמה פרטית ונסוגו משיתופיות וקואופרציה. כך יצא שתהליכי אינדיבידואליזם פגמו בקדושת כל רכוש ציבורי, גם בעולם החופשי ובכללו ישראל. ידיים פרטיות וחמדניות חמדו את קופות אוצר המדינה; ההסתדרות הכללית; קופות איגודים מקצועיים; קבוצים; ועוד. "אוליגרכים" הם "טייקונים" בשיתוף עם מדינאים עטו על עזובות הקואופרטיבים. הרצאה זו תעסוק בתסמונת של שיבה לשיתופיות ב'מערב', ביחסי ייצור ו/או צריכה, שוחרת תועלת חברתית, חופשית מיומרה ומ "איזמים" (סוציאליזם וכו').

מושב שני: מנהיגות בתנועת העבודה (11:45 - 13:15)

יו"ר איציק גרינברג

דורון טימור: מהנהגה בלעדית למשמרת צעירה נשכנית – ארגון הסטודנטים של מפלגת העבודה בשנות ה-60 וה-70
בעשור השלישי למדינת ישראל חל תהליך מהיר של כרסום במעמדה של תנועת העבודה ששיאו במהפך הפוליטי בבחירות לכנסת התשיעית ב-1977. ניצניו של תהליך זה הופיעו בקרב הסטודנטים זמן רב לפני שהבשילו לכדי מגמה ארצית כשרבים מהם ביקרו באופן חריף את מפא"י, ואף הצטרפו לתאי הסטודנטים המפלגתיים ולארגונים בלתי מפלגתיים שהתנגדו למפלגת השלטון. אחת מנקודות הציון החשובות הייתה הדחתם של נציגי מפא"י ולאחר מכן מפלגת העבודה מראשות אגודות הסטודנטים השונות והתאחדות הסטודנטים הארצית, בסדרת ניצחונות שכללה את הפסדיה הראשונים של מפלגת העבודה לנציגי תנועת ה"חרות" במאבק פוליטי כלשהו. הביקורת הוטחה כלפי נציגי המפלגה בקמפוסים וכן כלפי פעילותה של מפלגת האם, שנתפסה ככזו שהפסיקה לייצג את האינטרס של הסטודנטים בכך שהעלתה מדי כמה שנים את שכר הלימוד והטילה מגבלות שונות על ציבור הסטודנטים.

במחקר זה אני בוחן את האופן שבו השפיע "המהפך הסטודנטיאלי" על הסטודנטים חברי מפלגת העבודה שגיבשו דפוס ביקורת ייחודי כלפי הנהגת המפלגה והמדינה, ועיצבו את אופן פעולתה של "המשמרת הצעירה" של המפלגה כגוף תוסס, גמיש ועצמאי. הם אימצו במהירות טרמינולוגיה אופוזיציונית ותקפו את ראשי המפלגה בסוגיות חברתיות כמו במסגרת המאבק כנגד השחיתות השלטונית או כנגד העלאת שכר הלימוד, וכן בעניינים מדיניים אישיים כשדרשו את הדחתם של ראשת הממשלה גולדה מאיר ושל שר הביטחון משה דיין, שהיו חברי מפלגתם, מיד לאחר מלחמת יום הכיפורים. מן המחקר עולה כי ארגון הסטודנטים והמשמרת הצעירה לא חששו מלהתעמת עם הדרג הפוליטי היחיד בטענה שאינו מייצג את האינטרסים של הדור הצעיר.

המחקר מבוסס על דיונים שהתקיימו בקמפוסים השונים, הן בישיבות של אגודות הסטודנטים והן במפגשים של תאי הסטודנטים המפלגתיים. במה מרכזית לדיונים הייתה עיתונות הסטודנטים, שהתפתחה בצורה משמעותית במהלך שנות המחקר. בנוסף, הסתמכתי על פרוטוקולים מדיוני הנהלות של המוסדות האקדמיים ודיונים שפורסמו בעיתונות הארצית.

אורן קלמן: אנשי קיבוץ בהנהגה בעיירות הפיתוח בעשורים הראשונים למדינה

עיירות הפיתוח בפריפריה הישראלית הוקמו באמצע שנות החמישים יש מאין. הן יושבו באופן מלאכותי על ידי עולים מקהילות שונות, רובן מצפון אפריקה. נסיבות שונות, כמו קשיי ההגירה והעובדה שחלק ניכר מהאליטה המתמערבת של הקהילות בצפון אפריקה לא עלתה לישראל אלא בחרה להישאר בארץ המוצא או להגר לצרפת או לארצות מערביות אחרות, הביאו לכך שבשנים הראשונות נעדרה הנהגה משמעותית מקרב תושבי העיירות עצמם. את החוסר השלימה מפלגת השלטון על ידי שליחת אנשים מבחוץ להדריך את עיירות הפיתוח בשנותיהן הראשונות. היו אלו, בחלקם הגדול חברי קיבוץ שנשלחו באישור קיבוצים כמדריכים זמניים. בשלבים מאוחרים יותר הגיעו לעיירות הפיתוח גם עוזבי קיבוץ, מזרחים ואשכנזים, שחיפשו את מקומם בחברה הישראלית ומצאו עצמם תוך זמן קצר מכהנים בתפקידי מפתח במקום.

בהרצאה הנוכחית אעמוד על האופן בו חברי קיבוץ ועוזבי קיבוץ לקחו חלק חשוב בעיצוב שכבת הנהגה בעיירות הפיתוח בעשורים הראשונים למדינה תוך התעכבות על היחסים המורכבים, העימותים והחיכוכים, שנוצרו בינם לתושבים המקומיים. זהו למעשה היבט מסוים, ידוע פחות, של היחסים הטעונים בין הקיבוצים לעיירות הפיתוח, שנמשכים עד היום. כל זאת באמצעות בחינת מספר עיירות פיתוח בנגב כמקרי בוחן.

אלון פאוקר: אתוס ההתיישבות והשפעתו על יחסה של תנועת העבודה להתיישבות בשטחים שנכבשו ב-1967.

גישת ההתיישבות האסטרטגית החלה בראשית מבצע חומה ומגדל (1936) והסתיימה בקום המדינה. בעטיה חודדה תפיסת ההתיישבות כחשובה קודם כל לתפיסת שטח וקביעת גבול לקראת חלוקה אפשרית של הארץ. בהתאם, גברה באותה תקופה ההתמקדות בספר במגמה להרחיב את גבולות ההתיישבות היהודית. הקיבוץ הסתבר כמתאים ביותר לכך ועל כן רוב היישובים שהוקמו במסגרת ההתיישבות האסטרטגית היו קיבוצים. כיוון שהתיישבות זו נחשבה גורם חשוב בהצלחת היהודים להקים מדינה, יוקרתה גאתה אז, וכיוון שהקיבוץ בלט בה, גם יוקרתו גאתה באותה תקופה.

ההרצאה תצביע על כך שאל מול קשייו של הקיבוץ לאחר קום המדינה ואווירת קץ החלוציות, סברו מנהיגיו שדבקות באתוס ההתיישבות תועיל לשימור חשיבותו ויוקרתו של הקיבוץ. בכך הם התעלמו מהשינויים הדרמטיים שיצרה הקמת המדינה שבין היתר לא אפשרו לקיבוצים להמשיך להיות צורת ההתיישבות המובילה. אולם דווקא דיסונאנס זה, שהוביל לירידה רצופה ביוקרתו של הקיבוץ, הוביל את חברי הקיבוץ במוקדי קבלת ההחלטות לאחר מלחמת ששת הימים, ליזום בשטחים שכבשה ישראל קווי פעולה ברוח אתוס ההתיישבות היישובי. הם ראו בכך הזדמנות לעורר מחדש אתוס זה ובעטיו את מעמדו של הקיבוץ. חברו אליהם ראשי תנועת העבודה שדימו כי ניכרה בפניה הזדמנו לחדש את ימיה כקדם.

לניסיון האמור לשמר את אתוס ההתיישבות היו השפעות מרחיקות לכת על שהתחולל בהמשך בשטחים, בהוותו בסיס תודעתי מאפשר למפעל ההתנחלויות.

אודי מנור: 'כלים שלובים' – התיישבות, בטחון ומדינאות בתפיסתו של יגאל אלון.

מטרת הרצאה זו היא לעיין בתפיסותיו הציוניות של אלון ששילבו התיישבות, בטחון ומדינאות. מיד לאחר תום מלחמת השחרור שלח אלון מכתב ברכה למתיישבי בית גוברין וביכה את העובדה שבמקום שיישובם יהיה ממוקם במרכז של המדינה הצעירה, הוא ממוקם סמוך ל'קו הירוק', קו אותו ראה אלון כעניין זמני וכמציאות בעייתית מבחינה בטחונית ומדינית גם יחד. מיד לאחר סיומה של מלחמת ששת הימים, הצהיר אלון שעתה הסתיימה למעשה מלחמת השחרור. במהלך הדיונים שקיימה הממשלה מיד לאחר המלחמה הוא טען כי יש להתחשב קודם כל בצרכים העתידיים של המדינה. מצד אחד ביטא אלון כמיהה ציונית 'מסורתית' לשלום ופרגמטיזם בכל הקשור ליחסי החוץ. מצד שני הוא היה משוכנע כי עובדות בשטח שיבטיחו לישראל גבולות בני הגנה, עדיפים על 'פיסת נייר'. תפיסתו זו עמדה ביסוד פועלו כשר בכיר בכל ממשלות ישראל מ-1961 ועד ל'מהפך' של 1977, אך גם כח"כ באופוזיציה הוא המשיך להביע עמדות דומות. עמדות אלו ביטאו את מה שהוא עצמו נהג לכנות כ'כלים שלובים': הזיקה בין שיקולי התיישבות, בטחון ומדינאות. מנקודת המבט הזו הוא תמך בהתיישבות יהודית בעיר העתיקה, בגוש עציון, בקריית ארבע, במעלה אדומים, בבקעה, בפתחת ימית וברמת הגולן. מנקודת המבט הזו הוא העדיף 'הסכמי הביניים' המבוססים על פשרה טריטוריאלית עם גורם אחראי (ירדן) על פני קפאון מדיני (בדמותו של 'פשרה פונקציונלית' וטיפוח אש"ף – דרכם של דיין ופרס) ועל פני 'קפיצת דרך' בדמותו של הסכם שלום המבוסס על נסיגה מלאה, צעד שיבוא על חשבון האינטרס הבטחוני ארוך-הטווח.

אורי הייטנר: ההתיישבות בגולן לאחר מלחמת ששת הימים כמנוף להתחדשות תנועת העבודה והתנועה הקיבוצית.

לאחר מלחמת ששת הימים, הובילה ממשלת ישראל, יחד עם המחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית ועם התנועות המיישבות (התנועות הקיבוציות, תנועת המושבים, מושבי הפועל המזרחי ועוד) תנופת התיישבות, בעיקר בשטחים שנוספו לשטח ישראל לאחר המלחמה, ובהם הגולן, בקעת הירדן וצפון ים המלח, גוש עציון וסיני. בתנופת התיישבות זו הוקמו יישובים חדשים גם בגליל, בנגב, בערבה ובגלבע.

תנופת התיישבות זו, באה לאחר תקופה ארוכה של שפל בהקמת יישובים חדשים, לאחר גל ההתיישבות הגדול (בעיקר מושבים) בשנות החמישים. הדבר בולט בעיקר בתנועה הקיבוצית, שלאחר קום המדינה מיעטה מאוד בהקמת קיבוצים חדשים.

הנימוק הראשי להתיישבות החדשה היה מדיני – ביטחוני; עיצוב גבולה של מדינת ישראל, קביעת גבולות בני הגנה ובעלי עומק טריטוריאלי, מימוש תכניות מדיניות ובראשן תכנית אלון (שעל בסיסה נקבעה מדיניות ההתיישבות, אף שהתכנית המדינית לא התקבלה בידי הממשלה).

בהרצאה אבחנו עד כמה מרכזי היה נימוק נוסף: התחדשות תנועת העבודה בכלל, ההתיישבות העובדת בפרט ובעיקר - התנועה הקיבוצית, והיציאה מהקיפאון והמשבר שבו היו שרויים אל התחדשות אידיאולוגית ומשימתית שלהן.

נחום ברוכי: הקיבוץ הדתי וההתיישבות ב"שטחים"

- בעת קום המדינה נמנו בתנועת הקיבוץ הדתי 11 ישובים ועוד שבע קבוצות במתנה להתיישבות.
- במהלך המלחמה חרבו מחצית הקיבוצים ומספר הנופלים היה כבד מנשוא.
- בשנים 1948 – 1950 הצליח הקיבוץ הדתי להעלות על הקרקע 11 נקודות, שש חדשות וכן חמש הוותיקות שחרבו במלחמה. החיפזון הרב גרם שרוב הנקודות החדשות לא הצליחו להתבסס והתפרקו תוך שנה ואילו הוותיקות שנבנו מחדש שרדו בקושי, או שהפכו למושבים שיתופיים.
- במצב זה החליטה התנועה להשקיע את כל גרעיני ההתיישבות בהשלמת הקיבוצים הוותיקים ורק אחרי 15 שנה הצליחה, להקים קיבוץ חדש – עלומים (1965).
- בסוף קיץ 1967 שבו "בני כפר עציון" לביתם שחרב, אמנם ביזמתם אך בגיבוי התנועה ובאישור הממשלה והיו ה"התנחלות" הראשונה ב"שטחים" שנפלו לידי המדינה במלחמת ששת הימים.
- בשנות השבעים צברה תנועת ההתיישבות החדשה (המכונה "התנחלות") תנופה והגיעה לכול פינות הארץ, אולם בד בבד גבר הויכוח הציבורי על נחיצותה ועל עצם קיומה.
- תנועת הקיבוץ הדתי נקרעה בתוכה בין החברים שתמכו ב"התנחלות" לבין המסתייגים ממנה.
- דעת התומכים בהתנחלויות ידועה ואינה זקוקה לפרוש, אולם הסיבות להסתייגות ראויות לעיון: רבים מהחברים הוותיקים והאידיאולוגיים, החזיקו בדעות פוליטיות מתונות "שמאלניות", לעומתם אחרים נמשכו ללהט שאפף את הציונות הדתית. והיו גם הריאליסטים שהבינו שהתיישבות זה דבר רציני מכדי להפוך אותה למכשיר תעמולתי ואסור לתנועה הקטנה להיכנס להרפתקאות שעלולות להסתייג בפילוג וקריסה.
- בפועל, הקיבוץ הדתי הקים שלושה קיבוצים בגוש עציון, שנחשב כהסכמה לאומית ועם זאת המשיך להשקיע משאבים בחיזוק הגושים הוותיקים בגלבו ובגליל. אך לא יזם התנחלויות בחבלי ארץ אחרים.

מושב רביעי: תרבות קיבוצית (17:00 – 18:00)

יו"ר שלמה גץ

יונת רוטמן: מהבמה הקיבוצית לבמה האמנותית – סיפור הקמתו של המדור למחול של ברית התנועה הקיבוצית דרך

הגרסה העממית והגרסה האמנותית של ריקוד החד-גדיא

ב-1951 הקימה רחל עמנואל חברת קיבוץ חצור את המדור למחול של ברית התנועה הקיבוצית, במטרה לתת מענה למצוקתן של נשים שעסקו במחול בקיבוצים. כבר בראשית הדרך התקבעה סביב עמנואל קהילת נשים פעילה, עמה ניתן למנות את יהודית ארנון (געתון), עדה לויט (ברקאי), שלומית רץ (עין המפרץ), אריאלה פלד (משגב עם), צילה אונוגר (ניר דוד), חרמונה לין (משמר העמק), נועה שפירא (מעברות) ועוד רבות אחרות. קהילה זו הייתה הראשונה בארץ שגיבשה מתודה חינוכית סדורה במחול עבור קהל רחב של תלמידים ורקדנים חברי קיבוץ. זאת באמצעות קיומם של אינספור השתלמויות וכנסים שארגנו, ובאמצעות אולפני מחול שייסדו במועצות האזוריות. כבר בתחילת הדרך העדיפו המייסדות לקדם את תחום המחול האמנותי ולא את המחול העממי. השאיפה לעסוק במחול אמנותי באמצעות חינוך ויצירת ריקודים לחגים ואירועים שונים, הייתה חזקה מהמציאות היומיומית שהעמידה לרשותן רקדנים חובבנים, שנפגשו בד"כ אחת לשבוע בחוגי המחול בקיבוצים. אולם מציאות זו לא הרפתה את ידיהן, וב-1970 הן יזמו (ולא יהודית ארנון כפי שמקובל לחשוב) את הקמתה של להקת המחול הקיבוצית. סיפור המדור טרם נחשף במלואו. מחקרי שנמצא בחיתוליו עדין לא יכול לתת תמונה שלמה המציגה את היקף פעילותו חסרת התקדים של המדור, שהשפעותיו ניכרות עד היום על שדה המחול בישראל. בכנס אציג את העשור הראשון לפעילות המדור דרך שתי גרסאות לריקודי חד-גדיא. הראשונה של עמנואל שנעשתה עבור ילדי קיבוץ חצור לסדר פסח ב-1954; השנייה של ארנון שיצרה גרסה אמנותית לריקוד עבור להקת המחול של קיבוץ געתון שהוקמה ב-1960. בכנס

אטען שגלגולו של הריקוד מהגרסה העממית לגרסה האמנותית מבטא את השאיפה, שלימים מומשה, להפוך את המחול בקיבוצים מתחביב למקצוע.

מטרת ההרצאה: להציג את ראשית פעילותן של מייסדות המדור למחול בברית התנועה הקיבוצית, שעבודתן הייתה הבסיס להתפתחות המחול האמנותי בקיבוצים.

לאה סימון: אקורד פתיחה - תחילתו של מחקר על מלחינים בסגנון אמנותי בקיבוצים

בשנותיה הראשונות של התנועה הקיבוצית לא היו בה הסדרים קבועים ל"ימי יצירה" עבור אמנים מתחומים שונים, ובכלל זה – מוזיקאים.

לפי מסקנות ראשוניות העולות ממחקר אותו אני עורכת בימים אלה, והמתייחס לתנועת הקיבוץ הארצי, נראה שבראשית שנות החמישים החלו להתקיים הסדרים קבועים בתחום זה.

האם הסדרת מעמד ה"אמן בקיבוץ", כולל הקצאת ימי יצירה לשם כך, תרמה לאיכות יצירתם של המלחינים – או שמא פגעה בהם? האם לצד הזמן שניתן להם, נוצרה ציפייה שאמנותם תשרת תכנים אידיאולוגיים של התנועה והקיבוץ?

בהרצאתי אתמקד בעבודתם של שני מלחינים, חברי קיבוץ בית אלפא: שלמה יפה (1909-1995) ותיאודור הולדהיים (-1923/1985). שניהם היו מלחינים שכתבו בסגנון "אמנותי", ולא דווקא "שירי עם". כמו כן אנסה להאיר מעט את תנאי עבודתם בקיבוצים.

שיח לוחמים ושיח עין שמר מבט רטרוספקטיבי - 50 שנה למלחמת ששת הימים

מושב זה יתקיים בשעה 19:30, בחממה של קיבוץ עין שמר בשיתוף חברי הקיבוץ

לפני כ- 50 שנה נפגשו צעירי קיבוץ עין שמר עם הסופר עמוס עוז, לאחת השיחות שהולידו את הקובץ "שיח לוחמים". בשיחה זו הטיבו צעירי עין שמר להשמיע קולות אחרים ושונים מקולות שיכרון הניצחון, ואווירת האופוריה המשיחית שהשתלטה על השיח הציבורי ב"שש שנות האימפריה". בניגוד לאריק שרון שהכריז: "הדור שלי כבר לא יילחם", אמר אורי ליס: "המלחמה הבאה היא בלתי נמנעת, זוהי רק שאלה של זמן". ואבישי גרוסמן המשיך מגמה זו ובמין תחושה נבואית אמר: "אני כל הזמן חי בהרגשה שהשלב הבא יהיה הרבה יותר מהר מאשר בעוד 10 שנים".

שנה לאחר מכן, לקראת חגיגות יובל הארבעים לקיבוץ, נפגשו שוב צעירי עין שמר לשיחה כנה, ארוכה ונוקבת שהולידה את הקובץ: "שנה לאחר המלחמה", קובץ שזכה לאחר מכן לכינוי: "שיח עין שמר". בשיחה זו, עסקו בני דור ההמשך בעין שמר במכלול נרחב של שאלות הקשורות לעיצוב זהותם הקיבוצית. היתה זו שיחה מרתקת שהדברים שנאמרו בה, יכולים לשמש עדות בהירה ונוקבת ל"רוח התקופה". סימני השאלה וסימני הקריאה שעלו בשיח עין שמר, היו ל"תמרורי אזהרה" מהותיים בעיצוב הזהות הקיבוצית ושיח זה זכה לתגובות ודיונים רבים בעיתונות הקיבוצית והארצית. להלן מספר ציטטות מתוך "שיח עין שמר":

- עלי אלון: "אנו דור של ספקות ופקפוקים. לא נשארו לנו אלא סתירות ואמונות הרוסות. במה נשאר לנו להאמין? פעם האמנו, פעם היינו מרומים – עכשיו איננו מסכימים יותר. לא יוכלו לרמות אותנו. (עמ' 7)
- אבשלום גינת: "האידיאולוגיה היתה דבק, עכשיו זה נמס. הניכור עומד בפתח". (עמ' 93)
- גיורא ריפתין: "היתה לנו אמונה אידיאולוגית שאני יכול לומר היום בפה מלא שהתערערה כמעט לגמרי. האמנו במסגרות מסויימות שנוכחנו שהם בלונים פורחים באוויר. ... לי היום אין איזה קו גדול, מטרה ברורה שאני יכול לחנך את הבנים שלי. ... זה בגלל שברה"מ היא שותפה לניסיון להשמיד אותנו". (עמ' 44-43)
- נרדו זלקו: "עכשיו ולא רק כאן – הכל התמוטט בין עצמות סטאלין, זקנו של הרצל ושלדו של האדם החדש שצריך היה לקום. ... אין לחפש פילוסופיה חדשה אלא לחפש עמדה חדשה, אולי איזו אנטיאידיאולוגיה של המצב הנוכחי". (עמ' 56-55).
- אדם זרטל: "הקיבוץ הפך היום לחברה שאני קורא לה 'אנטי-אינטלקטואלית'. כלומר בגלל השוויוניות הקיימת למעשה או בגלל הדיקטטורה של הבינוניות שדיברנו עליה, מה שקורה הוא שאין מוטיבציה להשכלה. בדרך כלל הקיבוץ איננו מעודד את בניו להשכלה גבוהה אלא אם קשורה בצרכיו הפונקציונאליים. ... עילית שמובילה את החברה הישראלית – לא יכולה להיות בנוייה על השכלה תיכונית בלבד. כאשר אתה נכנס לבעיית ההשכלה הגבוהה אתה רואה שכל החברה הקיבוצית בכלל אינה בנוייה להשכלה גבוהה ולכן היא מוכרחה ליצור חברה אנטי-אינטלקטואלית." (78)

במהלך המפגש נציג את הרקע לשיחות וניפגש עם חלק מהאנשים שהשתתפו בשיחות אלה ונבקש לשאול אותם איך הם מתייחסים לדברים שהם אמרו אז.

נבקש להתמקד בין השאר, בשאלות הבאות:

- מה קרה לחברה הישראלית מאז
- מה קרה לחברה הקיבוצית מאז
- מה קרה לקיבוץ עין שמר מאז

מנחה המפגש – אלון גן. משתתפים: אבישי גרוסמן, עלי אלון, אורי ליס, אילן לוטן ועוד

יום ו' 15.9

מושב חמישי: 90 שנה לקבוץ הארצי ולקבוץ המאוחד (09:00 – 10:30)

יו"ר יוסף גורני

אביבה חלמיש: הקמת הקיבוץ הארצי 1927: מהלך של מיסוד ארגוני

בלב ההרצאה עומדת הטענה שעיקר חשיבותה של הקמת הקיבוץ הארצי בראשית אפריל 1927 היא בראש ובראשונה בבניית ארגון על מוסדותיו. במשולש הכוחות שהקימו וקיימו את הקיבוץ הארצי: כריזמה, אידיאולוגיה וארגון, ציינה הקמת הקיבוץ הארצי את ירידת מרכזיותה של הכריזמה של יערי שמילאה תפקיד חשוב בשלבי ההקמה של הקיבוץ הארצי ואת מיסודה של התנועה כארגון, כשלאידאולוגיה נועד בעיקר התפקיד לשמר אותו. כמו כן תבחן ההרצאה את תרומתם היחסית של אידיאולוגיה ומציאות להקמתו של הקיבוץ הארצי, על-פי הקווים של דילמה מחקרית זו ביחס להקמתם של הקבוצות והקיבוצים הראשונים ועל רקע המציאות בארץ בכלל וזו של בוגרי השומר הצעיר בפרט במחצית השנייה של שנות העשרים של המאה הקודמת.

יעקב צור: 'הקבוץ המאוחד' מהגמוניה לאופוזיציה

בעיצומו של משבר העלייה הרביעית התכנסה באוגוסט 1927 מועצת היסוד של הקבוץ המאוחד. המסגרת הארצית כללה את ארבעת המשקים, שמונה הפלוגות של 'קבוץ עין חרוד' (שנוסד ב-1923) ועם קבוצות נוספות, שמנו ביחד כ-1000 חברים. הקבוץ המאוחד הגדיר את ייחודו: "קליטה בישוים וגידולם, ארגון קיבוצי מחייב ועמידה לרשות המפעלים החלוציים של מעמד הפועלים". יצחק טבנקין היה למנהיג הבלתי מעורער של התנועה והוא גיבש את דרכה הרעיונית והציבורית. העשור השני בתולדות הקבוץ המאוחד מהווה שיא בדרך החלוצית של התנועה ובהשפעתה ביישוב ובראש וראשונה על תנועות הנוער בגולה ובארץ ישראל. התנועה מילאה תפקיד מרכזי בהתישבות 'חומה ומגדל' והיא ראתה בכך ביטוי לאמונתה בשלמות הארץ. הקבה"מ היה היוזם של חידוש העליה הבלתי ליגלית (ב-1937) כתגובה ל'ספר הלבן'. יצחק טבנקין היה ההוגה והיוזם של המשך קיומו והתעצמותו של הפלמ"ח בתוך הקבוצים.

המחצית השנייה של העשור מבטאת את גודל הנסיגה של הקבוץ המאוחד ממעמד של הגמוניה לאופוזיציה: באלה - אציין את הפילוג במפא"י (1944), הפיצול הפנימי ב'קבוץ המאוחד' ובתנועות הנוער, המאבק של דוד בן גוריון בהנהגת 'הקבוץ המאוחד', האחיזה הבלתי מתפשרת של התנועה באמונה בשלמות הארץ גם לנוכח הדיונים על עתיד ארץ ישראל ובסוף התקופה - האיחוד הפוליטי עם 'השומר הצעיר'.

נשארתי התהיה עד כמה מבטא המהפך במעמד התנועה החלטות שגויות, שינויים בתנאים המדיניים והחברתיים, פחדים וקפריזות אישיות.

דני גוטוויין: "מדיניות אי-השוויון הכלכלי-חברתי של תנועת העבודה בשנים 1948-1968 כגורם ל'מהפך הארוך' בשנים 1973-1977"

מהפך 1977 היה תולדה של העברת תמיכת המעמדות הנמוכים המזרחים מן המערך לליכוד, מגמה שהתגלתה באופן בולט כבר בבחירות 1973. באופן המקשה על הסברו, מהפך 1977 התחולל לאחר עשור שבו כוננו ממשלות המערך מדינת רווחה שהקטינה באופן חד את אי-השוויון הכלכלי-חברתי בישראל. אי-השוויון היה תולדה של מדיניות החלוצית של תנועת העבודה בשני העשורים הראשונים למדינה, ואשר שיאו בתקופת המיתון, בשנים 1966-1967, סיכן את שלטונה, והוביל למהפך הרווחתי ב-1968, שלמרות זאת לא מנע את המהפך הפוליטי ב-1967.

ההרצאה תתמקד בהסבר תמיכת המעמדות הנמוכים המזרחים במפא"י עד 1969 (תולדה של תלות פוליטית ששומרה על ידי מדיניות של אי-שוויון חברתי בתנאים של צמיחה כלכלית); מדוע הם נטשו את המערך ב-1973 והעדיפו את הליכוד (הקטנת התלות הפוליטית ע"י האופי האוניברסלי של מדינת הרווחה שכוננה מאז 1968, והרצון להרחיב את אי-התלות ע"י מעבר ממדינת רווחה לשוק החופשי שהציע הליכוד); ומדוע מעמד הביניים הממסדי נטש את תנועת העבודה לד"ש (רצה לשמר את אי-השוויון).

אבי בראלי: 'ממיתון 1966 למהפך 1977 – קו פרשת המים בדה-פרולטריוזציה של תנועת העבודה הישראלית'

ההרצאה תפתח את הטענה שמהפך 1977 היה פועל יוצא של שינוי מהותי בבסיס המעמדי-חברתי של תנועת העבודה הישראלית. מתנועת פועלים הנהנית מתמיכה עממית רחבה, לרבות בני מעמדות אחרים, היא הייתה לאחת המפלגות הנאבקות על ייצוג המעמד הבינוני הישראלי. עקב תהליך זה היא איבדה כליל את תמיכת עובדי הכפיים ובני המעמדות הנמוכים. טענה זו תתבסס על עיון בקווי המדיניות הכלליים ב-12 השנים הראשונות למדינה, במחצית שנות ה-60 ומסוף שנות ה-60 עד המהפך, על עיון ביקורתית בספרות המחקר הקיימת ועל מחקר חדש על מדינות השכר של מפא"י עד ראשית שנות ה-60.

מנחם טופל: המהפך פוגש כיסאות שמורים בממשל.

במסגרת הלימודים לתואר שני באוניברסיטת תל-אביב, בשנות ה-70, ערכתי מחקר על תופעה מיוחדת במערכת הפוליטית: במבנה הפוליטי המורכב שפיתח מפא"י נכלל מנגנון ניאו-קורפורטיסטי ייחודי, שבמחקר שלי כיניתי "כסאות שמורים", בעזרתו מנהיגות המפלגה יכלה לשמר נאמנות מגזרים רבים, תוך שת"פ של הביורוקרטיה הממשלתית. בהצגה יוסבר מנגנון זה, וכן ממצאים של מחקר מעקב על אשר התרחש לאחר המהפך של 1977. עם העלייה לשלטון, ראשי הליכוד ניסו להתמודד עם תופעה זו ולגייסה לטובתם, דבר שלא צלח. תחת זאת, מצאו דרך אחרת, אותה נסביר בהרצאה.